

Martin Heidegger

Nietzsche - A hatalom akarása mint művészet¹

**15.§ A mámor mint esztétikai alapállapot
/részletek/**

**1. Nietzsche ellentmondásos esztétikájának
expozíciója: A művészet mint a nihilizmussal
szembenálló ellenmozgás és a művészet mint a
fiziológia tárgya**

Szándékunk tulajdonképpen az, hogy a művészetet mint a hatalom akarásának egy kitüntetett megjelenését ragadjuk meg. Ez a következőket jelenti: Nietzsche művészetfelfogásából kiindulva - tekintettel a létező egészének alapkarakterére - a hatalom akarását önmagán megmutató lényegén keresztül értjük meg.

Ehhez arra van szükségünk, hogy Nietzsche első pillantásra teljesen ellentétes mozgásokat végző művészetfelfogását egységesen, egy összefoglaló gondolatban ragadjuk meg. A művészet egyrészt a nihilizmussal szembeni ellenmozgás, azaz azokat az új értékeket szabja meg, amelyek mint mértékek és törvények a történeti- szellemi embert [Dasein] készítik elő és alapozzák meg. Másrészt a művészetnek a fiziológia útján és a fiziológia közvetítésével kell megragadhatónak lennie.

E tekintetben könnyedén vélhetnénk Nietzsche álláspontját értelmetlennek és képtelennek, illetve a nihilizmus ismertetőjegyeit viselőnek. Amennyiben a művészetet a fiziológia egyik területének képzeljük, akkor a művészet lényege és valósága az idegállapotokban és - folyamatokban ill. az idegsejtekben lenne feloldható. Mi

rejtőzhet ebben a zavaros történésben, amely önmaga adhatná meg az értékeket; értékelveket alapozhatna meg és mértékjelzőket állíthatna fel?

Csak a természettudományosan behatárolt természeti folyamatok területén (ahol - az ok és okozat vonatkozásaiban - csak az elmozdulás kiegyenlítődének és a kiegyenlítődé-mentességének törvénye uralkodik) lesz minden esemény egyaránt lényeges és lényegtelen. Ezen a területen nincs fontossági sorrend: minden az, ami; és az is marad, ami. Ennek a gondolatnak az egyszerű jogosultsága abban áll, hogy létezik. A fiziológia nem ismeri a döntések és választások tartományát. A művészet „fiziológiájának” kidolgozását így a következőképpen mutathatnánk meg: a művészetet a gyomornedvek működésre kellene redukálnunk. Hogyan alapozhatná és határozhatná meg a művészet a tulajdonképpeni és megkülönböztetett érték-adást? A művészet mint a nihilizmussal szembenálló ellenmozgás és a művészet mint a fiziológia tárgya: tűz és víz, amelyeket össze akarunk vegyíteni. Ha még itt egyáltalán egyesítés lehetséges, akkor az csak úgy valósulhat meg, ha művészetet mint a fiziológia tárgyát nem csak mint ellenmozgást, hanem a nihilizmus kifejezett fő-mozgását értelmezzük.

Nietzsche legbelsőbb szándéka azonban egész máshogy fest. Jóllehet a legbelsőbb szándékban állandó ellentmondás, teljes kiegyensúlyozatlanság uralkodik, amelyek ide-oda ingadoznak a kifejtett ellentétekben (s ez kívülről szemlélve csak zavarodottságnak látszik). Mégis meg kell próbálnunk mindenekelőtt a *Másikat* (kiemelés tőlem – a ford.) megpillantani.

Azonban, hogy egyáltalán láthassuk ezt a Másikat, nem feledkezhetünk meg arról, hogy mit mond ez az esztétika ill. hogyan is mondja mindezt. Természetesen ezen

esztétika lezárt kifejtését megnehezíti az a tény, hogy Nietzsche csak kifejtetlen megjegyzéseket, utalásokat, terveket és „provokációkat” hagyott hátra. A *hatalom akarása* tervében ugyanakkor szerepel ezen esztétika egységes vázlata „A művészet fizioiógiájához” címmel (XIV. 432-34). Viszont ez csak 17 pontban felsorolja azokat az összefoglaló témákat, melyek nem rendelhetők egy világos vezér-gondolat alá. A címek összeállítása elsősorban a végigkövetendő vizsgálódások számára lesz irányadó, mivel már a tisztán tartalmi ismertetés is átfogó áttekintést adhat arról, hogy mi rejlik ebben az „esztétikában”.

„A művészet fizioiógiájához

1. A mámor mint előfeltétel: a mámor indítékai
2. A mámor tipikus jellegzetességei
3. Az erő és teljességérzés a mámorban: *idealizáló* hatása
4. Az *erő* tényleges *többlete*: az erő tényleges megszépítő volta (Az erő többlete pl.: a nemek *tánca*) Ami a mámorban beteges: a művészet fizioiógiai veszélye-. Megfontolandó: mennyiben tekinthető a „szép” értékünk teljesen *antropocentrikusnak*: a gyarapodás és haladás biológiai előfeltételei.
5. az apollói és dionüszoszi: alaptípusok. Átfogóbb, összehasonlítva a mi különc-művészünkkel
6. Kérdés: mire vonatkozik a felépítés?
7. A művészi képesség közreműködése a hétköznapi életben, gyakorlatában tonizáló: ellentéte a rút
8. A járvány és betegség kérdése
9. Az „egészség” és „hisztéria” problémája.- zsenialitás = neurózis

10. A művészet mint szuggeszció, mint a *közlés eszköze*...
11. A művészetlen állapotok: objektivitás, tükrözési-mánia, semlegesség. A meggyengült *akarata*; a veszteség általi ösztönzés.
12. A művészetlen állapotok: absztraktivitás. A meggyengült *érzékek*
13. A művészetlen állapotok: elemésztődés, elszegényedés, kiüresedés- a semmi akarása (keresztény, buddhista, nihilista). A meggyengült *szív*.
14. A művészetlen állapotok: az *erkölcs*-idioszinkrácia. A *gyengék* félelme. A közepszerűség ízlése, hatalma, mámora (az élet *legyőzötteinek* ösztöne)
15. A romantikusok mintaképe: kétértelmű. Az ebből adódó következmények
16. Hogyan lehetséges a *tragikus* művészet? ez a „naturalizmus”
17. A *színészek* problémája. A „tisztelettelenség”, a tipikus átváltoztató-erő mint *karakter-hiba*... A szemérmesség hiánya, a „Paprika Jancsi”, a szatír; a színész, aki művészt játszik.”

A különböző, sokrétű kérdések anélkül, hogy valamilyen felépítést megalapoznának vagy vázolnának; nincs körvonalazva az a tartomány, ahol mindez elhelyezhető lehetne. Azonban alapvetően nem mások A *hatalom akarása* töredékének 794- 853. közötti aforizmái sem, csak kifejtettebbek.

Ez az elemzés nem arra törekszik, hogy Nietzsche tanításait csupán ismeretszerűen elsajátítsuk, hanem hogy megragadjuk a művészet nietzsche-i koncepcióját, illetve látszólagos idegenségét: a művészetnek mint a nihilizmussal szembenálló ellenmozgásnak és a

művészetnek mint a fiziológia tárgyának megragadását. Amennyiben itt egységről beszélhetünk, akkor ez az egység magának a művészetnek a lényege; és ha a művészet a hatalom akarásának egyik formája, akkor egyúttal a hatalom akarásának lényegét, egy mélyebb értelmezését is magában hordozhatja. Erre vállalkozunk akkor, mikor megpróbáljuk Nietzsche esztétikai tanításait bemutatni.(...)

b) Az apollói és a dionüszoszi genezise mint a mámor fajtáinak megalapozása

A korábban megadott meghatározások az esztétikában alapozzák és tapasztalják meg a művészetet, figyelmen kívül hagyva annak az embernek a „lelkiállapotát”, akihez a létrehozás és a szép élvezete tartozik. Nietzschének szüksége van az „esztétikai állapot” kifejezésre (XIV.229); később esztétikai „tevékenységről és szemléletről” fog beszélni. Ez az esztétika azonban fiziológia is egyben. Azaz: A „lelkiállapotok” (tisztán lelki értelemben) visszavezethetők egy hozzájuk tartozó testi állapotra. Lényegében a testi-lelki elválaszthatatlanságról van szó; arról az Élőről, amely az esztétikai állapotok tartományaként jelölhető meg, mint az ember élő „természete”.

Amikor Nietzsche fiziológiáról beszél, a testi állapotok hangsúlyozottságára gondol; azonban a testi állapotokban mindig van valami „lelki” is, ami így a „pszichológiához” tartozik. Az állatok és az emberek testi állapotai lényegileg különböznek egy „Test” állapotától pl. egy kőétől mint „testétől”. Minden élő(lény) egy test, de nem minden test élő. Megfordítva: amikor Nietzsche a „pszichológiáról” beszél, mindig hozzáérti a test állapotainak (fiziológiai) mozzanatait is. Gyakran beszél Nietzsche az

„esztétikai” állapotok mellett inkább a „művészi” ill. „művésztelen” állapotokról. Annak ellenére, hogy a művészetet a művészből kiindulva vizsgálja, a „művészi” kifejezést nem csak a művészre, hanem a művész állapotaira is alkalmazza. Ezek az állapotok a művészet (ill. a művész) vonatkozásában teremtést vagy befogadást, világra hozatalt és felderítést ill. elakadást és csömört jelenthetnek.

Egy esztétikának -mint a művészet (vagyis a művész) fiziológiájának- mindenekelőtt azoknak a testi-lelki állapotoknak a lényegét kell felmutatnia, amelyben a tevékenység és a szemlélet egyszerre követi a természet formáját. Az esztétikai alapállapot meghatározásához a *Bálványok alkonya* c. művet hívjuk segítségül. Az idézett rész így szól: „ *A művész pszichológiájához.*- A művészet ill. az esztétikai tevékenység és szemlélet létezéséhez nélkülözhetetlen egy fiziológiai előfeltétel: *a mámor*. A mámoroknak először az egész testet izgalomba kell hoznia: ezt megelőzően nem juthatunk el a művészetig. A mámor nagyon is különbözőnek feltételezett módjai rendelkeznek ezzel az erővel: mindenekelőtt a nemi izgalom, a mámor legősibb és legeredendőbb formája. A mámor minden nagy vágy, minden erőteljes affektus kíséretében létrejön; az ünnepek mámora, a küzdelem, a bravúr, a győzelem felett érzett mámor, minden extrém testmozgás, a kegyetlenség, a rombolás mámora; bizonyos klimatikus hatások pl. a tavasz mámora, vagy a narkotikus befolyásoltság; végül az akarat mámora, a túláradó és pazarló akarat mámora.”

Ezeket a gondolatokat egy mondatban is összefoglalhatjuk: A mámor esztétikai alapállapot, amely [a „mámor”] különböző módjait feltételezheti, okozhatja ill. mozdíthatja elő.(...) Nietzsche a 798. és a 799. aforizmusában két állapotot említ, „amelyben a művészet a természet

kényszerítő erejével lép fel az emberben.”* Ahogyan azt a 798. aforizma címe is mutatja, ez a két állapot az „apollói” és a „dionüszoszi”. Nietzsche első írásában (*A tragédia születése a zene szelleméből*, 1870/71) fejlődött ki ez a különbség illetve ellentét. *A tragédia születésében* az „apollói” és a „dionüszoszi” az „álom” és a „mámor” pszichológiai jelenségeinek analógiájaként határozódott meg. Ezen összefüggéshez idézünk a 798. aforizmából: „Mindkét állapot létezik a hétköznapi életben is, csak gyengébben: az álomban és a mámorban”.

Itt válik világossá: a mámor csak az egyik esztétikai állapot. *A Bálványok alkonya* álláspontja alapján mégis úgy értjük, hogy mámor az esztétikai alapállapot. *A hatalom akarásában* is megtalálható ez a gondolat. A következő (799.) aforizma első mondata igazolja ezt: „A dionüszoszi mámorban benne rejlik a nemiség és a kék; és ez nem hiányzik az apollóiból [az apollói *mámorból*] sem.” *A tragédia születésében* és a 798. aforizmában egyedül a dionüszoszi a mámorszerű és az apollói az álomszerű. *A Bálványok alkonyában* az apollói és a dionüszoszi a mámor két fajtája, tehát mindkettő alapállapot is.

c) A mámor mint élő meghatározottság- a mámor lényege általában véve

Nietzsche arra a kérdésre, hogy mi a mámor lényege, egy szűkszavúan válaszol: „Ami a mámorban lényeges, az az erőtöbblet és a teljesség érzése.” Ugyanezt olvashattuk *A művészet fiziológiájához* 3. pontjában: „az erő és teljességérzés a mámorban.” Korábban a mámort határoztuk meg a művészet fiziológiai előfeltételeként, így

most lényegileg az *érzésről* [Gefühl] kell beszélnünk. A mámor mindig mámor-érzés.(...) Maga az érzés sohasem csak valami „belső”, hanem jelenvalólétünk minden alaplómódjának foglalata; a *hangulat* [Stimmung] sem csak belső meghatározottság, hanem mindenekelőtt egy ön-meghatározás [sich Be-stimmen] és hangulatba hozatal magában a hangulatban. A hangulat az az alaplómód, amelyben önmagunkon *kívül* vagyunk és lényegében mindig is így létezőnk.(...)

Minden érzés egy élő hangulat és egy „felhangolt” élő. A mámor egy érzés, mégpedig egy igazi érzés, hiszen az élő „hangoltság” egységét teremti meg.

Nietzsche tehát a mámor kettős jellegét hangsúlyozza: 1. az erő-többlet érzését és 2. a teljesség érzését. Az erő-többletet úgy kell értenünk, mint a „önmagunkon feletti kívüllét képessége” [Über-sich-hinaus-Vermögen], tehát ez magához a létezőhöz kapcsolódik; ebben a viszonyban a létező gazdagabbnak, átláthatóbbnak és lényegibbnak látszik. A többlet nem az erő egyfajta növekedésének „objektív” fölöslegét jelenti. Az [erő]többlet hangulatszerűként értelmezhető: az emelkedésben, az önmaga általi emelkedésben határozható meg.²

Ugyanez figyelhető meg a teljesség érzésénél is: nem a belső események erőteljesebb fellendülését jelenti, hanem egy olyan hangoltságot, aminek semmi sem idegen vagy túl sok, ami mindenre nyitott, és mindig ugrásra készen vár: a legnagyobb örültség és a legmagasabb kockázat sűrűsödik össze benne.

Így egy harmadik mámor-érzés áll előttünk: a tevékenység és szemlélet, a befogadás és benyomás ill. a közlés és az önmegszabadítás váltakozó érvényesülésének minden telítettsége és minden ereje. „-ilyenformán ezek az állapotok összefonódnak, pedig talán lenne alapjuk arra,

hogy idegenek maradjanak egymástól. Például: a vallási mámor és a nemi izgalom érzése (e két mély érzés csodálatosan össze van hangolva...)” (800.)

Az esztétikai alapállapot a vele ellentétes jelenségekből is világossá válhat: ti. a józan, a fáradt, a kimerült, a kiszáradt [ember] művésziellen állapotaiból (801.), az elszegényítő, a lehúzó, a megfakító [emberekből], akikre pillantva az élet szenved: - a keresztény.” (812)

A mámor egy érzés. Azonban pontosan a művészi és a művésziellen állapotok ellentétéből válik világossá, hogy Nietzsche a *mámor* szó alatt nem egy futólagos állapotot ér, amely mint a „részegség” elizzik és elillan. A mámor ezért nehezen értelmezhető csupán affektusként; a mámor talán mint *szenvedély* fogható fel. Azonban máris előttünk a kérdés: mennyiben?

A *hatalom akarásának* egyik szöveghelyét hívjuk most segítségül: „A művészek *nem* a *nagy* szenvedély emberei, bárhogyan is szeretnék ennek ellenkezőjét velünk és önmagukkal elhíttetni.” (814.) Nietzsche két okot említ ezzel kapcsolatban:

1. A művészek, miközben művészek (ti. alkotnak) meglesik önmagukat, nem szégyellik magukat önmaguk előtt és a nagy szenvedély előtt sem. A művészek meglesik, összegyűjtik, kizsákmányolják és átformálják szenvedélyeiket; túlságosan is kíváncsiak ahhoz, hogy valamilyen nagy szenvedélyt csak úgy „átéljenek”, (a szenvedély nem érez kíváncsiságot önmaga iránt; szemérmességet viszont annál inkább.)

2. A tehetséges művész tehetsége áldozata is; tehetsége sajnálja tőle a nagy szenvedély tökéletes pazarlását. „Nem azzal szabadulunk meg szenvedélyeinktől, hogy ábrázoljuk őket. Sokkal inkább akkor szabadulunk meg tőlük, *amikor* ábrázoljuk őket.” (814.)

Maga a művészi állapot sohasem a *nagy* szenvedély; a művész úgy fogja át a létező egészének állandóságát, hogy sajátosan ragadja meg magában ezt a szenvedélyt: szemmel tartja, és formába kényszeríti.(...)

[Molnár Péter fordítása]

¹ Martin Heidegger: *Nietzsche- Der Wille zur Macht als Kunst, Freiburger Vorlesungen Wintersemester 1936/37*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann Verlag, 1985, 108-124.

* Ezt a két állapotot mint vizionárius kényszert és mint orgiasztikus kényszert határozza meg Nietzsche.-(a ford. megjegyzése)

² A "tónikus" (τονοζ= feszesség és tágasság egyszerre!) ld. 809. aforizma: „Minden művészet *tonizálóan* hat...”